

Groep 3 daltonproof

René Berends

Deventer, Mei 2020

Saxion Progressive Education
UNIVERSITY PRESS

Colofon

Dit boek is een uitgave in de inspiratiereeks van Saxion Progressive Education University Press, een samenwerkingsverband van het lectoraat Vernieuwingsonderwijs van de Academie voor Pedagogiek en Onderwijs van Saxion in Deventer en Leonon Media Publishers. Het boek is uitgegeven in een reeks over het vernieuwingsonderwijs, gebaseerd op onderzoek en gericht op het onderwijs (beleid, praktijk, ontwikkeling en discussie). De redactie van de reeks is in handen van Jeltsje Adema (bestuurslid Nederlandse Dalton Vereniging), Patrick Sins (lector bij het Lectoraat Vernieuwingsonderwijs, Saxion Deventer en Thomas More Hogeschool) en René Berends (daltonopleider Academie voor Pedagogiek en Onderwijs en onderzoeker bij het Lectoraat Vernieuwingsonderwijs).

Mei 2020

Saxion Progressive Education University Press

Groep 3 daltonproof

is een uitgave van Saxion Progressive Education University Press

Redactie:

Patrick Sins en René Berends

Auteur:

René Berends

Illustratieverantwoording

Foto's: Jolein Dijkema, Anneloes Visscher, Jacobus de Boer-Adema, René Berends, Symen van der Zee, Gijs van Dongeren

Beeld cover: Shutterstock, bewerking Dagelyks Communicatie

Illustraties: Shutterstock, bewerking Dagelyks Communicatie

Met dank voor de medewerking van collega's Marrit Demmer en Vera Otten en alle daltonexperts die bijgedragen hebben aan Groep 3 daltonproof, in het bijzonder Jolein Dijkema, Sonja Keijzer, Nelleke de Boer-Adema en Anneloes Visscher.

Dank gaat ook uit naar deteams van de scholen waar de foto's voor het boek gemaakt zijn: Roald Dahl (Zwaag), Sint Walfridusschool (Bedum), Holterenk (Holten), G.Th.Rietveldschool (Badhoevedorp), De Sprong (Leeuwarden) en Sint Joris (Borculo).

ISBN 978-94-92618-38-2

NUR 100

Inhoudsopgave

Quote

Lezen is een permanent scheppende daad.

Daniël Dennac

Voorwoord	7
Inleiding	8
Leeswijzer	10
1. Wat maakt een school tot een daltonschool?	12
2. Wat maakt een daltonschool tot een goede daltonschool?	16
3. Het onderwijs in groep 3	21
4. Dilemma's voor daltononderwijs in groep 3	47
5. (Meer) regie door de kinderen	55
De daltontaak in groep 3	56
Het curriculaire spinnenweb	65
1. Doelen: waartoe leren zij?	67
2. Leerinhouden: wat leren zij?	79
3. Leeractiviteiten: hoe leren zij?	84
4. Docentrollen: wat is de rol van de leraar?	88
5. Bronnen en materialen: waarmee leren zij?	91
6. Groeperingsvormen: met wie leren zij?	101
7. Leeromgeving: waar leren zij?	103
8. Tijd: wanneer leren zij?	108
9. Toetsing: hoe wordt hun leren getoetst?	115

De kernwaarden in groep 3	118
1. Vrijheid in gebondenheid	119
2. Zelfstandigheid	121
3. Samenwerken	127
4. Reflectie	143
5. Kernwaarden niet apart, maar geïntegreerd	153
6. De daltonleraar in groep 3	
De grondhouding van een daltonleraar	155
Effectiviteit en efficiëntie	155
Leren op z'n 'daltons'	159
De planning van de leraar	161
Klassenmanagement	187
Instructie	193
Helpen en coachen	201
Evalueren en observeren	211
Nakijken en registreren	214
7. Het gebruik van een methode voor aanvankelijk lezen	217
8. Een daltonontwikkelplan voor groep 3	232
Literatuur	242
Bijlagen	
1. Misconcepties en (wetenschappelijke) feiten over het leesonderwijs in groep 3	248
2. Poster ter ondersteuning van het maken van een werkplan bij periodedoelen	252
3. Twee uitgewerkte voorbeelden van plannen voor een periodedoel	254
4. De doelen van groep 3	258
5. De ik-doelen bij de daltonkernwaarden	267
6. Lijst met mogelijke observatiepunten voor de leesvaardigheid in groep 3	275
7. Poster 'ken ik mezelf als lezer'	277

Voorwoord

Groep 3 daltonproof is een boek dat niet los gezien kan worden van de andere groepen. Het biedt handvaten om het consumentengedrag bij leerlingen te verkleinen en doet een beroep op leerkrachten lef te tonen om hun leerlingen onbevreesd aan hun eigen opdrachten en doelen te laten werken. Het boek roept op ruimte te nemen om te experimenteren en de vele tips en ideeën die worden aangereikt, kunnen daarbij gebruikt worden om leerlingen in hun kracht te zetten. Alle daltonkernwaarden worden zowel op leerling- als leerkrachtniveau belicht, waarbij ruimte wordt gegeven aan creatieve oplossingen. Quotes als: “Een loslopende hond vindt meer dan een aangelijnde” of “Vooruit is niet altijd rechtdoor” doen de lezer nieuwsgierig worden naar de inhoud. Verantwoordelijk zijn begint bij verantwoordelijkheid krijgen. “Maak ze baas of chef” zorgt voor eigenaarschap. Leren wordt pas leuk als je weet waarvoor je het doet: “Je kunt pas scoren als je een doel hebt.”

Dit boek is een bron van inspiratie, geniet ervan en laat je verwonderen over wat er allemaal mogelijk is in groep 3.

Willem Wagenaar
Voorzitter van de Nederlandse Dalton Vereniging

Inleiding

Quote

In the early grades reading is taught at this time that each individual child is emotionally and physically ready for the task, and at the rate which his own ability makes possible. It is important that the eyes be healthy and capable of reading focus, that the child have associations with the material read and a share in developing some of it, and that the reading material have emotional as well as learning value. There must be increasing acquaintance with a variety of means of communication - with signs, pictures, simple graphs and time schedules, as well as with books. Reading materials should parallel actual experiences as well as satisfy the desire for fantasy and the later demand for information.

Informatiebrochure New York Dalton School, 1943, p. 24

Het vormgeven van daltonproof onderwijs in een groep 3 is een lastige klus. In 2006 wijdde het lectoraat Vernieuwende Opleidingsdidactiek en het daltonexpertisecentrum van de Theo Thijssen pabo in Utrecht al eens een seminar aan dit onderwerp (Jansen en De Haan, 2008), maar nog steeds worstelen daltonleraren met dit onderwerp. Huizenga & Damstra (2016) wijzen erop dat het bij de invoering van het basisonderwijs in 1985 de bedoeling was om in groep 3 meer adaptief te werken en de sterke aspecten van het kleuteronderwijs te benutten. De praktijk laat echter zien dat het tegenovergestelde op veel scholen de dagelijkse praktijk is: in de groepen 1 en 2 wordt steeds meer systematisch en methodisch gewerkt, met als gevolg dat er minder ruimte is voor spelend en ontdekkend leren.

Natuurlijk is er sprake van een geleidelijke overgang van spelen en spelend leren naar meer methodisch leren. Dat past bij de leeftijd en ontwikkelingsfase van de kinderen, waardoor het onderwijs ook geleidelijk anders ingericht wordt. Maar de overgang wordt nog steeds als te abrupt ervaren. Teams die hun daltononderwijs ontwikkelen en daarbij focussen op het vormgeven aan doorgaande lijnen, ondervinden problemen als het om de werkwijze in groep 3 gaat.

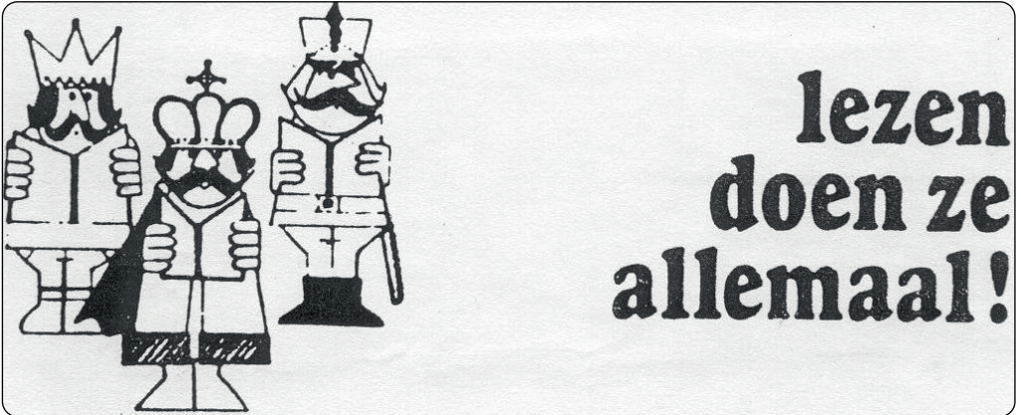
Die abruptheid in de overgang is vooral zichtbaar als er gewerkt wordt met methoden die voor reguliere scholen op de markt zijn. In dat materiaal is leerstof en jaarklas gekoppeld en worden kinderen als een groep door de leerstof geleid.

Veel leraren die vanuit een daltonvisie werken, staan een meer gepersonaliseerde aanpak voor. Zij willen kinderen een stem geven in hun eigen ontwikkeling en het aanbod meer afstemmen op niveau, interesses en belangstelling van (individuele) kinderen.

Groep 3 daltonproof biedt daltonleraren in groep 3 daarvoor hulp. Daarbij is het zeker niet de bedoeling om methodes en alle daarbij behorende materialen 'aan de weg' te zetten. Wat het boek beoogt, is zicht te geven hoe op een slimme manier vanuit een daltonvisie gewerkt kan worden en hoe er een meer geleidelijke overgang gecreëerd kan worden tussen de groepen 1 en 2 enerzijds en de werkwijze in groep 3 anderzijds.

René Berends

Leeswijzer

Quote

In groep 3 van het basisonderwijs zal het wonder geschieden: je mag leren lezen.

Jacques Vriens

Groep 3 daltonproof begint met twee hoofdstukken, waarin beschreven wordt wat het hebben van een visie op daltononderwijs inhoudt en wat een daltonschool tot een 'goede' daltonschool maakt. Werken vanuit een daltonvisie vraagt om een pedagogische waardenoriëntatie, waarna het de bedoeling is om in de onderwijskunde en didactiek te rade te gaan om ideeën te verzamelen hoe de doelen die bij die visie horen zo effectief en efficiënt mogelijk gerealiseerd kunnen worden. De visie op het 'waartoe' we kinderen opvoeden en onderwijzen, wordt samengevat met de term 'fearless human being'; de visie op hoe dat gerealiseerd kan worden met 'proefondervindelijk onderwijs'.

In hoofdstuk 3 wordt het onderwijs in groep 3 in algemene zin besproken. Het onderwijs in taal, lezen en rekenen krijgt daar weliswaar

een accent, maar het is de bedoeling van het daltononderwijs om kinderen breed te vormen.

In hoofdstuk 4 worden dilemma's besproken die bij daltonleraren geïnventariseerd zijn tijdens bijeenkomsten van het netwerk Dalton in 3, dat al jaren georganiseerd wordt door Saxion Hogeschool in Deventer.

Daltononderwijs wil kinderen (meer) regie geven over het eigen leven, werken en leren. Hoe dat in de praktijk van een groep 3 kan, komt in hoofdstuk 5 aan bod. Daarbij wordt gebruik gemaakt van een gangbaar model voor curriculumontwikkeling, het curriculaire spinnenweb. Ook wordt besproken hoe de taak – het 'daltonmiddel' bij uitstek – daarbij een hulpmiddel kan zijn. Verder komt ook aan bod de wijze waarop kinderen werken aan de vaardigheden die voortvloeien uit de daltonkernwaarden.

Waar in hoofdstuk 5 het kind centraal staat, wordt in hoofdstuk 6 gefocust op de verschillende rollen van de leraar: wat moet de leraar kennen, kunnen en doen om kinderen meer eigenaarschap te bieden.

In hoofdstuk 7 wordt ingegaan op het gebruik van een methode. Het gebruik ervan wordt niet afgewezen. Maar als een methode gebruikt wordt, moet het een hulpmiddel zijn in handen van de leraar. Daltononderwijs staat immers voor 'lerarenregie'. Er wordt in dit hoofdstuk verkend hoe daltononderwijs in groep 3 er uit kan zien zonder strikt de lijn van een methode te volgen.

Het verbeteren van het daltononderwijs in groep 3 moet planmatig plaatsvinden. Daarom wordt in het afsluitende hoofdstuk 8 aandacht geschonken aan het maken van een daltonontwikkelplan.

Groep 3 daltonproof kan een studieboek zijn om van de eerste tot de laatste bladzijde te bestuderen. Maar omdat het boek veel kaders met praktische tips en ideeën biedt, kan het dan een overladen indruk geven. Beter is het om eerst de grote lijn vast te houden en de overzichten met suggesties en ideeën scannend te lezen of over te slaan om die in een latere fase als bronnen voor eigen ideeën te gebruiken wanneer er plannen zijn om ermee aan de slag te gaan.

1. Wat maakt een school tot een daltonschool?

Quote

School is an institution built on the axiom that learning is the result of teaching.

Illich, 1971

Het daltononderwijs is gebaseerd op het gedachtegoed van de Amerikaanse pedagoge Helen Parkhurst (1886-1973). Zij schreef in 1922 het boek 'Education on the Dalton Plan' en dat boek geldt in het daltononderwijs nog steeds als een inspiratiebron.

Parkhurst zag haar daltonplan niet als een 'cast iron thing', niet een gietijzeren structuur die strikt en dogmatisch nagevolgd moet worden. Ze wilde dat haar ideeën flexibel gehanteerd zouden worden en gemodificeerd naar de omstandigheden van een school en naar het oordeel van een lerarenstaf. Ze riep leraren op te blijven experimenteren om zo het daltonplan verder te ontwikkelen.

Het daltongedachtegoed heeft daardoor adaptief vermogen. De basis voor die voortdurende vernieuwing ligt in reflectie op de realisatie ervan in de praktijk. Parkhurst vroeg zelf al om een kritische beschouwing van haar Dalton Laboratory Plan: "I would be the first to hear welcome criticism" (Luke, z.j.). Met enige humor stelde ze zelfs: "En als er ooit iets uitgevonden wordt, dat effectiever is dan mijn Dalton Laboratory Plan moet je dat vooral volgen!"

Regisseur in het eigen leven, werken en leren

Kort samengevat, gaat Parkhursts grondgedachte erom kinderen een stem te geven in hun eigen ontwikkeling. Dat streefde Parkhurst na op haar eigen school, de New York Dalton School. Maar ook in haar latere radio- en televisiewerk was dat het centrale thema. Ze interviewde kinderen over allerlei onderwerpen en daarbij liet ze zien dat kinderen

verstandige dingen kunnen zeggen over problemen in hun leven en oplossingen aan kunnen dragen, als ouders en leraren ze daarvoor maar de gelegenheid geven en serieus naar ze luisteren.

Ook in het hedendaagse daltononderwijs staat de eigen stem van het kind centraal. 'Daltonianen' willen dat kinderen meer regie krijgen over het eigen leven, werken en leren. Soms worden daarvoor begrippen gebruikt als zelfsturing, eigenaarschap en leadership.

In de laatste decennia is er in het onderwijs veel aandacht geschonken aan zaken als zorgbreedte, differentiatie en individualisering. En in modern passend onderwijs staat het afstemmen van het onderwijsaanbod op kinderen centraal. Maar dat is niet wat Parkhurst precies bedoelde. Differentiëren en individualiseren zijn nog steeds activiteiten van leraren. Het is daarbij de leraar die kinderen indeelt, die onderscheid maakt in het aanbod en afstemt op de kinderen. Parkhurst wil daarentegen dat het kind mee gaat denken en mee leert denken. Het kind moet meer 'in the lead' komen, baas worden over zichzelf en dus ook over het eigen leren.

Met dit 'de baas worden' over het eigen leven, werken en leren, heeft Parkhurst een hoger doel voor ogen. Waar in het jenaplanonderwijs gesproken wordt over kinderen als cultuurvernieuwers en Maria Montessori zelfs een boek de titel meegeeft 'Door het kind naar een nieuwe wereld', stelt Parkhurst: "For service and co-operation are what we need to solve our great political and social problems to-day." Onderwijs is dus niet alleen bedoeld om maatschappelijke en culturele kennis en vaardigheden te reproduceren en door te geven aan nieuwe generaties. Kinderen moeten ook leren en in staat gesteld worden om iets nieuws toe te voegen aan de samenleving. Ze moeten creatief zijn, problemen op kunnen lossen, hun 'ik' in het spel leren brengen, dienstbaar en sociaal gedrag kunnen vertonen om zo bij te dragen aan het vernieuwen van de democratische samenleving.

Antropologisch uitgangspunt

Parkhurst biedt geen uitgebreide visie op de mens. Maar in de summier teksten die van haar bestaan, noemt ze het 'nieuwe' type mens dat nodig is een 'fearless human being'. Het is een term die wel vertaald wordt met 'mensen met lef'. In de taal van nu zou je kunnen zeggen dat

het gaat over breed gevormde, democratische burgers, die gelukkig zijn omdat ze als kinderen al hun eigen voorkeuren, interesses, talenten en ideeën hebben kunnen ontdekken en ontwikkelen en die zelfstandig en in vrijheid hebben leren leven, werken en leren, die een moreel besef ontwikkeld hebben en zich sociaal en verantwoordelijk gedragen. Het zijn mensen die proactief zijn, nieuwsgierig en ondernemend en die op een onderzoekende manier problemen hebben leren oplossen.

De creativiteit, die in dat ondernemend-zijn en in het probleemoplossend vermogen ligt dat ontwikkeld moet worden, ziet Parkhurst als de ware aard van de mens. Creativiteit brengt de mens tot zelfrealisatie. Het gaat om...“that infinite joy which comes from the consciousness of creatorship, the true function of man, the work for which he was endowed with an immortal spirit” (Parkhurst, 1922).

Van principes naar kernwaarden

Quote

Reading is exploring horizons of possibilities.

Judith Langer

Parkhurst beschouwde haar daltonschool als een groot experiment, een ‘sociological laboratory’, waar leraren volop experimenteren. Voor haar golden daarbij twee werkzame principes: ‘freedom’ en ‘interaction of group life’: het leren omgaan met de persoonlijke vrijheid en de verantwoordelijkheid die daarbij hoort enerzijds en het samenwerken, elkaar helpen en je leren verhouden tot de ander en de wereld anderzijds.

In Nederland zijn deze twee principes vertaald in een viertal daltonkernwaarden: zelfstandigheid, vrijheid in gebondenheid, samenwerken en reflectie. Die kernwaarden moeten vooral gezien worden als concretisering van wat er van een ‘fearless human being’ verlangd wordt. Het zijn mensen die zelfstandig zijn en in vrijheid leven, zich verantwoordelijk gedragen, die zich sociaal gedragen en die reflecteren op hun willen, voelen, denken en doen. Daarom zijn de vier kernwaarden ook bouwstenen voor een daltonvisie van een school.

Zelfstandig werken

Samengevat: een daltonschool is dus een school met een daltonvisie, waar leraren en ouders zich laten inspireren door Parkhursts gedachtegoed en proberen haar daltonplan te vertalen en door te ontwikkelen naar het hier en nu en naar de eigen omstandigheden. Het is een school waar kinderen breed gevormd worden tot actieve, ondernemende burgers, die zich laten kenmerken door de daltonkernwaarden: zelfstandigheid, samenwerken, vrijheid in gebondenheid en reflectie.

2. Wat maakt een daltonschool tot een goede daltonschool?

Quote

Denkt aler gij doende zijt en doende, denkt dan nog!

Als het hebben en realiseren van een daltonvisie van een school een daltonschool maakt, dan zorgt effectief en efficiënt werken ervoor dat een daltonschool een goede daltonschool wordt.

In 2012 voegde de Nederlandse Dalton Vereniging (NDV) effectiviteit toe aan het lijstje daltonkernwaarden. In dit hoofdstuk wordt nader ingegaan op de achtergronden van deze nieuwe kernwaarde en op hoe een daltonschool haar uitgangspunten kan realiseren.

Effectief waarvoor?

Quote

We meten altijd minder dan waar we waarde aan hechten.

De afgelopen decennia is het onderwijs min of meer verstrikt geraakt in het paradigma van het opbrengstgericht werken. Daarbij stond het verbeteren van opbrengsten en het verhogen van de efficiëntie centraal. Resultaten op de toetsen werden steeds belangrijker omdat voorgeschreven werd dat opbrengsten valide en betrouwbaar gemeten moesten worden. Onderwijs moest 'data-driven' worden, of in ieder geval 'data-inspired'. De overheid en (veel) schoolbesturen richtten zich ook op 'evidence-based' werken, wat betekende dat bewezen effectieve 'what-works'-aanpakken ingevoerd werden. Tot slot, deed ook de marktwerking haar intrede in de school. Kinderen en ouders werden klanten, leraren en scholen elkaars concurrenten. De gedachte was dat het concurrentieprincipe ook in het onderwijs tot betere prestatie zou leiden en tot meer efficiëntie.

In de inspiratiereeks van SPEUP zijn verschenen:

Patrick Sins (red). (2018).
iSelf. Aanpak voor het bevorderen van zelfsturend leren door leraren

René Berends, Patrick Sins (red). (2018).
Perspectieven op Dalton

Binnenkort zal verschijnen:

René Berends en Jaap de Brouwer (red). (2020).
Perspectieven op Montessori

SPEUP is een imprint van Leonon Media Publishers

www.leonon.nl

Behoudens uitzondering door de wet gesteld mag, zonder schriftelijke toestemming van de rechthebbende(n) op het auteursrecht c.q. de uitgever van deze uitgave door de rechthebbende(n) gemachtigd namens hem (hen) op te treden, niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of anderszins, hetgeen ook van toepassing is op de gehele of gedeeltelijke bewerking. De uitgever is met uitsluiting van ieder ander gerechtigd de door derden verschuldigde vergoedingen voor kopiëren, als bedoeld in art. 17 lid 2 Auteurswet 1912 en in het KB van 20 juni 1974 (Stb.351) ex art. 16b, te innen en/of daartoe in en buiten rechte op te treden.